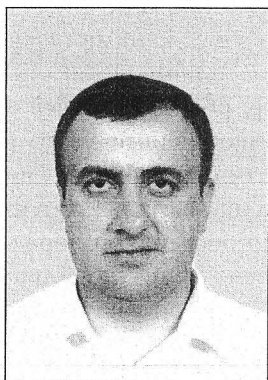

Кримінологічний аспект групової злочинної діяльності корисливого насильницького спрямування

Сучасний рівень кримінологічної розробки проблематики групової злочинної діяльності корисливого насильницького спрямування не відповідає вимогам прирощування нових знань та запитам практики.

Богдан ГОЛОВКІН,
докторант
кафедри кримінології
та кримінально-
виконавчого права
Національної юридичної
академії України
імені Ярослава Мудрого

У різні часи питань, що становлять означений предмет пізнання, торкалися В. Рибаків, А. Зелінський, М. Коржанський, В. Литвинов, М. Міненко, Д. Міненко, В. Голіна та інші.

Дослідницьким завданням цієї публікації є розкриття кримінологічної складової сучасних особливостей злочинної діяльності груп корисливого насильницького спрямування. Емпіричну базу дослідження склали результати проведеного вибіркового узагальнення понад 1 тис. 100 кримінальних справ, розглянутих місцевими районними та апеляційними судами 12 областей України, за злочинами, передбаченими ч. 2 ст. 115 пунктами 6 і 11, а також ст.ст. 146, 186, 289 (у частині корисливо вмотивованих дій, поєднаних із насильством), 187, 189, 257 Кримінального кодексу (КК) України. Також наводяться окремі дані формалізованого інтерв'ювання 362 осіб, засуджених за перелічені види злочинів.

Як показало вивчення матеріалів судової практики, [корисливі насильницькі злочини переважно вчи-

няються у складі груп: 60,5% вбивств із корисливих мотивів, 100% убивств, учинених на замовлення, 100% бандитизму, 65,3% грабежів, 75,2% розбоїв, 74,4% вимагань, 73,4% незаконного заволодіння транспортними засобами, 78,6% незаконного позбавлення волі та викрадення людей. Решта злочинів учиняється одноосібно. У пошуках пояснення встановленої тенденції ми включили до переліку питань формалізованого інтерв'ю пункт про причини групових злочинних дій. Відповіді засуджених, які вчинили посягання у складі групи, можна систематизувати таким чином: разом легше реалізувати злочинний намір, потрібна взаємодопомога і підтримка — 32,5%, під впливом переконань (подекуди обману) з боку співучасників — 27,4%, через невпевненість у можливості подолання фізичного опору потерпілого — 22,4%, не бажали втрачати авторитет серед інших співучасників — 14,1%, під тиском співучасників — 3,6%.

Отже, в основі об'єднання зусиль корисливих насильницьких злочинців лежить інструментальна складова виконання спільної домовленості про досягнення єдиної для всіх злочинної мети. Фактично йдеться про завчасну згоду учасників групи щодо обставин злочину, вчинення якого планується, і ця домовленість закріплюється змістом попередньої змови. Останню з кримінологічних позицій можна розцінювати як план спільних дій (нехай навіть у найбільш загальних рисах та усній формі), розробка якого залишається поза увагою органів досудового слідства. Більш того, недосконала конструкція ст. 28 КК України, на переконання фахівців-криміна-

лістів та кримінологів, допускає використання оціночної термінології, що істотно ускладнює їх правильну кваліфікацію та відповідне розмежування за критерієм стійкості щодо груп — за попередньою змовою, організованих груп та злочинних організацій¹. Водночас саме стійкість суб'єктивних зв'язків, стійкість умислу найповніше у кримінологічному сенсі характеризують ставлення злочинців до кримінальних засобів задоволення матеріальних потреб та корисливих інтересів. У цьому контексті доречно підкреслити прямий умисел злочинців, які діють у складі груп за попередньою змовою, не говорячи вже про організовані групи, банди та злочинні організації. Досвід спілкування із засудженими переконує у наявності планів посягань, елементарному розподілі ролей навіть між співвиконавцями щодо реалізації об'єктивної сторони злочину. Зрозуміло, що складна структурна організація об'єднання передбачає удосконалену функціональну диференціацію обов'язків її членів. Попередня узгодженість спільних насильницьких дій (у тому числі в усній формі) показово характеризує особу злочинця, підкреслює цілеспрямованість лінії поведінки та виражає схвальне ставлення до злочинної поведінки та її наслідків. Вивчення матеріалів судової практики засвідчує, що (в середньому 75–85% учасників злочинних груп корисливого насильницького спрямування складають виконавці (співвиконавці), 12–17% — організатори; на пособників і підбурювачів припадає 3–8%. Результати дослідження показників кількісного складу злочинних груп корисливого насильницького спрямування відображені у таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісний склад груп корисливого насильницького спрямування

Кількісний розмір групи	Види корисливих насильницьких злочинів							
	ст. 115 п. 6 КК	ст. 115 п. 11 КК	ст. 146 КК	ст. 186 КК	ст. 187 КК	ст. 189 КК	ст. 257 КК	ст. 289 КК
2 особи	67,1%	54,3%	45,5%	74,1%	67,3%	49,2%	—	68,1%
3 особи	24,7%	40,0%	18,1%	18,5%	20,4%	29,8%	5,0%	25,5%
4—6 осіб	8,2%	5,7%	36,4%	7,4%	11,4%	19,5%	67,5%	6,4%
більше	—	—	—	—	0,9%	1,5%	27,5%	—

Таблиця 1 добре ілюструє переважання дво- і триосібних груп, що пояснюється домінуванням простої форми співучасті, співвиконавчим способом злочинних дій. Кількісний критерій складу груп є мало інформативний у плані визначення стійкості суб'єктивних зв'язків між учасниками таких об'єднань, бо, наприклад, частка організованих груп доволі невисока: незаконне позбавлення волі та викрадення людей (9,1%), вбивства на замовлення (8,6%), вимагання (7,4%), незаконне заволодіння транспортом (4,2%), розбої (3,9%), вбивства з корисливих мотивів (2,7%), грабежі (1,2%). Висловлене не стосується банд, які в основному створювалися у формі організованих груп (95%), і подекуди злочинних організацій (5%). З наведеного вбачаються 2 потужні тенденції. У своїй масі групи корисливого насильницького спрямування мають дво-, триосібний кількісний склад та нестійкі з точки зору кримінально-правової кваліфікації суб'єктивні зв'язки між співучасниками. Частіше за все вони створюються під конкретне завдання насильницького заволодіння майном. Поряд із цим у структурі злочинних груп вирізняються організовані групи і банди, в яких якісно інша система групування, об'єктивно прибуткові-

ший характер злочинної діяльності, вищий ступінь згуртованості співучасників.

Заслужує на увагу з'ясування причин нестійких суб'єктивних зв'язків між особами, які набули якісно нового соціального статусу учасника злочинних груп корисливого насильницького спрямування. Щоб розібратися із питанням статусних змін свідомості й поведінки учасників злочинних груп, спробуймо з'ясувати характер їх дозлочинних стосунків, основні способи формування груп, мотиваційну підставу групоутворення, зміст взаємин після вчиненого посягання. Докладне вивчення матеріалів кримінальних справ показало, що частіше за все злочинні групи корисливого насильницького спрямування утворюються на основі дружніх, дозвільних та приятельських зв'язків. У цьому можна перекоонатися із показників таблиці 2.

Ця обставина свідчить про керівний принцип особистої довіри на етапі пошуку співучасників, що зводить нанівець залучення випадкових виконавців, оскільки співучасники добираються із кола добре знайомих осіб, схильних до насильницьких дій і небаждужих до отримання незаконної вигоди.

Також привертають увагу родинні зв'язки, що найчастіше по-

Характер зв'язків між учасниками груп корисливого насильницького спрямування

Характер стосунків між співучасниками	Види корисливих насильницьких злочинів							
	ст. 115 п. 6 КК	ст. 115 п. 11 КК	ст. 146 КК	ст. 186 КК	ст. 187 КК	ст. 189 КК	ст. 257 КК	ст. 289 КК
Родинні, сімейні	9,3%	2,8%	9,1%	4,9%	4,5%	8,9%	20,0%	8,5%
Дозвільні, приятельські, дружні	58,3%	17,1%	45,4%	71,6%	61,6%	53,9%	37,5%	49,0%
Досвід злочинних дій (у т.ч. спільних)	25,8%	11,4%	27,3%	17,3%	25,3%	26,8%	27,5%	27,6%
Інше (ділові, любовні, тощо)	6,6%	68,5%	18,2%	6,2%	8,7%	10,4%	15,0%	14,9%

еднують осіб, які планують корисливі насильницькі злочини, із високою вірогідністю супроводження їх умисними вбивствами або коли планується високоприбуткова злочинна діяльність і виникає бажання збільшити частку злочинних доходів на користь родичів. Звісно, тут не обійтися без гарантій особистої відданості, почуття родинної кругової поруки при ймовірному притягненні до кримінальної відповідальності.

Майже третина злочинних груп корисливого насильницького спрямування утворена із числа осіб, які разом відбували покарання переважно за однорідні злочини і які ще в колоніях виношували плани майбутніх групових посягань. Сюди ж відносяться і ті, хто мав попередній досвід спільного вчинення крадіжок та інших корисливих злочинів.

Так звані ділові стосунки зі злочинним середовищем використовуються для створення групи під конкретну мету, коли укладається своєрідна угода на виконання

злочинних дій за грошову винагороду або обіцяну частку від доходу, отримання якого планується. Зустрічаються випадки створення діадних чоловічо-жіночих злочинних груп між коханцями чи особами, які перебували в інтимних стосунках.

Методом анкетування осіб, засуджених за грабежі, розбої, вимагання та бандитизм, кримінологи встановили способи формування груп корисливої насильницької спрямованості, як-от: пропозиції та переконання організатора – 17%, відверті розмови у колі довірених осіб – 14%, колективні міркування щодо пошуку коштів на особисті витрати – 27%, ініціатива одного із приятелів під час спільного вживання спиртних напоїв і згода решти – 41%².

З позицій дотримання кругової поруки при очевидній імовірності кримінального переслідування цілком оптимальним виглядає малочисельний склад таких груп. Рівновеликі частки майнової вигоди, пов'язаність спільним засто-

суванням насильства до потенційної жертви, взаємне прийняття ризику активізують і спрямовують злочинну волю невідкладно реалізувати намір кримінального збагачення. Водночас відсутність перспективної програми спільних дій говорить про ситуативність співучасті, нестійкість намірів, фрагментарність виявів злочинної волі, недостатню підготовленість посягань. Мотиваційним підґрунтям формування дво-, триосібних груп частіше за все є тимчасовий збіг корисливих інтересів, що відбиваються у спільній меті насильницької наживи. Тому якщо інтереси "розійдуться" або у неповній мірі будуть задоволені, група розпадається (якщо вона не буде викрита органами кримінального переслідування).

Ретроспективна оцінка події злочину та її результатів учасниками груп, аналіз інструментального "внеску" кожного з них у досягнення єдиної мети, розміру індивідуальної вигоди тощо у більшості випадків виявляють розходження очікувань її членів із реальними наслідками. Логіка післязлочинної поведінки учасників групового нападу відбивається розходжимою у злочинному середовищі висловами "пограбували разом, але потім кожному своє", "поділили поживу і порозбігалися". Значною мірою сприяє цьому досить поширена завчасна домовленість про розподіл грошових коштів та майна, вилучених у результаті посягання, у рівних частках. Проте навіть за таких умов понад 38% колишніх співучасників гостро конфліктували на ґрунті взаємних звинувачень у привласненні більшої частини злочинного доходу та підозрах у ненадійності, що лише прискорює

розпад груп одразу після посягання³. Наочно переконатися у правильності таких міркувань можна на прикладі даних таблиці 3.

Учасники переважної частини злочинних груп (66%) вчиняли один епізод упродовж доби, після чого група припиняла своє існування, головним чином через розчарування мізерною часткою особистої вигоди, нестійкість кримінальних намірів та затримання кожного десятого злочинця. В основному це стосується умовної групи низькодохідних посягань, до яких на підставі вивчення розмірів вилученого майна ми відносимо грабежі, розбої, вимагання та вбивства з корисливих мотивів. До високодохідних злочинів належать убивства на замовлення, незаконне позбавлення та викрадення людей, бандитизм, незаконне заволодіння транспортом. Слід підкреслити ту особливість, що багатоепізодна корислива насильницька злочинна діяльність найчастіше притаманна групам, члени яких вчиняють саме високодохідні злочини.

Отже, статусний аспект членства злочинців у складі групи полягає в усвідомленні єдиної колективної сили, функціонально забезпеченої спільними вольовими зусиллями цілеспрямованої дії. Кожен учасник групи добре розуміє переваги об'єднання, засобами якого (з меншим ступенем індивідуального ризику) можна невідкладно досягти бажаного результату, майже гарантованої частки злочинного прибутку. Саме елемент невідкладності на невизначений термін реалізації умислу (який міг тривалий час виношуватися індивідуально) найбільшим чином стимулює груповий спосіб корисливих насильницьких посягань. Однак тимча-

Співвідношення між тривалістю та інтенсивністю злочинної діяльності груп корисливого насильницького спрямування

Тривалість злочинної діяльності груп		Інтенсивність злочинної діяльності групи корисливого насильницького спрямування									
		1 епізод	2 епізоди	3 епізоди	4 епізоди	5 епізодів	6–10 епізодів	11–15 епізодів	16–20 епізодів	понад 20 епізодів	Всього
1 доба	66,1%	94,8%	3,4%	0,9%	0,9%	–	–	–	–	–	100%
2–10 доби	6,6%	9,7%	51,6%	25,8%	9,7%	3,2%	–	–	–	–	100%
11–20 діб	2,3%	9,1%	45,4%	9,1%	–	18,2%	18,2%	–	–	–	100%
21–31 доба	1,9%	–	11,1%	22,2%	33,4%	22,2%	11,1%	–	–	–	100%
1–3 місяці	7,1%	9,1%	42,5%	3,0%	12,1%	12,1%	18,2%	3,0%	–	–	100%
3–6 місяців	3,4%	–	25,0%	43,8%	0	25,0%	6,2%	–	–	–	100%
6–12 місяців	4,3%	–	10,0%	15,0%	15,0%	5,0%	40,0%	–	–	15,0%	100%
12–24 місяців	4,1%	–	15,9%	21,1%	5,2%	10,5%	21,1%	15,8%	5,2%	5,2%	100%
24–36 місяців	2,1%	–	–	40,0%	10,0%	10,0%	30,0%	10,0%	–	–	100%
Понад 36 місяців	2,1%	–	–	–	20,0%	10,0%	50,0%	–	–	20,0%	100%
Всього	100%										

совий збіг корисливих інтересів позначається на нестійкості намірів, невизначеності планів продовження діяльності і спільної злочинної діяльності і

приводить до розпаду груп одразу після нападу та поділу злочинного доходу, розмір якого не компенсує небезпеку кримінального переслі-

дування. Власне кажучи, називати 66% одноденних груп у прямому соціологічному розумінні колективом можна було б лише з величезною часткою умовності, якби не одна обставина. Річ у тім, що учасники злочинних груп до набуття ними цього статусу добре знали один одного за спільними інтересами, проведенням дозвілля, одним колом спілкування. Простіше кажучи, вони були представниками одного мікросередовища, причому близько 40% злочинних груп трансформувалися із неформальних колективів підлітків і молоді.

Одним із визначальних показників стійкості намірів, послідовного розгортання цілеутворення, створення умов для тривалого збагачення є констатація факту наявності злочинної діяльності. Злочинна діяльність кримінологами розуміється як система умисних цілеспрямованих неодноточасних дій, підкорених генеральному корисливому мотиву та єдиній меті збагачення на сталій основі⁴. Так чи інакше, але злочинна діяльність передбачає створення умов для її здійснення, планування і підготовки низки злочинів, функціональну диференціацію спільних дій, підтримання подальшого розвитку цієї діяльності⁵. Особливості статусних і рольових характеристики осіб, винних у злочинній діяльності, визначаються двома критеріями, серед яких основний — це повторність злочинних дій, оскільки в ній виражається послідовна особиста позиція щодо прийнятності і вигідності задоволення потреб та інтересів життєдіяльності способами поведінки, забороненими кримінальним законом. Допоміжний критерій злочинної діяль-

ності пов'язаний із її функціональним забезпеченням і виражається в структурній організації суб'єкта цієї діяльності.

Критерій повторності можна класифікувати на підставі кількісної ознаки та, що головніше, залежно від цільової спрямованості злочинної діяльності особи: 1) неодноразове вчинення однорідних корисливих насильницьких злочинів (2 і більше посягання розірвані у часі); 2) систематичне вчинення однорідних злочинних дій (3 і більше злочинів); 3) серійне вчинення (11 і більше) тотожних злочинів на професійній основі. Серед аргументів запропонованого підходу назву специфіку корисливої насильницької злочинної діяльності, зміст якої полягає у неодноразовому вчиненні однорідних або тотожних злочинів, коли кримінальний закон надає їм кваліфікуючого значення повторності, наприклад вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 185, 186, 187, 189, 262, 289 КК, особою, яка раніше вчиняла будь-який із цих злочинів незалежно від послідовності чи, скажімо, вчинення розбою вдруге особою після аналогічного злочину або бандитизму. Кваліфікуюча ознака повторності передбачена і для умисних вбивств, вчинених за обтяжуючих обставин. Слід брати до уваги різний кількісний показник цієї ж повторності, бо в середньому злочинна діяльність близько половини груп обмежувалася двома епізодами, хоча тривалість останньої вимірювалася терміном від кількох днів до трьох місяців. Аналогічна ситуація має місце і при одноосібному вчиненні корисливих насильницьких злочинів. Тому говорити про якусь спеціалізацію на конкретному виді посягань тут

просто недоречно. Тож найчастіше йдеться про однорідні злочини.

Систематичність корисливої насильницької злочинної діяльності включає 3 і більше тісно пов'язаних злочинних посягання. Звісно, із розширенням періоду кримінальної практики об'єктивно зростає її інтенсивність злочинної активності, відбувається ствердження злочинної волі у конкретному напрямі, на пріоритетному різновиді корисливих насильницьких злочинів. Певно, таки слід враховувати й ту особливість, що йдеться про тяжкі й особливо тяжкі злочини, які викликають неабиякий суспільний резонанс, спонукають органи кримінального переслідування до інтенсифікації оперативно-розшукових заходів. Усе це у зворотному порядку позначається не тільки на обмеженні тривалості злочинної діяльності корисливого насильницького спрямування, а й на зниженні її інтенсивності, не в останню чергу завдяки ретельнішому плануванню посягань, вибору високодохідних об'єктів нападу, підготовчим діям тощо. Разом із тим не завжди відповідає дійсності поширена думка про те, що систематична корислива насильницька злочинна діяльність забезпечується винятково організованими формами співучасті. Практика знає чимало випадків, коли група за попередньою змовою у різному складі учасників на рівноправних засадах час від часу збирається для вчинення конкретного злочину, потім саморозпускається на невизначений термін. Знову ж слід брати до уваги диференціацію масиву корисливих насильницьких злочинів на умовні групи низькодохідних і високодохідних посягань. Відповідно до неї здійснюється виокрем-

лення характерологічних рис злочинців, винних саме у здійсненні злочинної діяльності. Остання головним чином представлена у групі високодохідних убивств на замовлення, злочинній діяльності банд, досить часто зустрічається при незаконному заволодінні автотранспортом і незаконному позбавленні волі та викраденні людей. За інших схожих ознак категорія злочинців, винних у вищезначеній злочинній діяльності, помітно вирізняється віковими параметрами, зокрема часткою 30–35-річних і 36–40-річних злочинців (перших – 20–25%, других – 8–15%), вищими показниками осіб із повною та базовою вищою освітою (13–20%), порівняно більшим відсотком підприємців (7–16%), працівників правоохоронних і приватних охоронних структур (5–11%), найбільшою часткою осіб, які перебували у шлюбі (43–60%), тощо.

Серійна злочинна діяльність (від лат. series – ряд) передбачає послідовну багатоепізодну реалізацію домінантного мотиву у стандартизований спосіб дій, що містить ознаки злочинного професіоналізму. Останній розуміється як провідний рід кримінальних злочинів, що вимагає своєрідних знань, умінь і навичок та є основним джерелом доходів або приносить додатковий прибуток⁶. Традиційно кримінологи ототожнюють злочинний професіоналізм із рецидивними та організованими формами сталої злочинної діяльності⁷. На моє глибоке переконання, саме такий підхід видається правильним при вивченні серійної злочинної діяльності корисливого насильницького спрямування на професійній основі. Звичайно, можна уявити

існування так званих професіоналів-одинаків, які не мають злочинного досвіду, зв'язків із криміналітетом, каналів збуту майна, здобутого злочинним шляхом, жодним чином не входять до складу орггруп, натомість можуть мати спеціальну військову чи оперативну підготовку, що дозволяє їм самотужки тривалий час результативно вчиняти серії нападів. Однак подібних кримінальних справ мені не доводилося бачити.

Злочинний професіоналізм передбачає вузьку спеціалізацію на певному різновиді корисливих насильницьких посягань і відповідну кваліфікацію, що включає комплекс знань, умінь і навичок з підготовки та високоякісного виконання нападів, а також приховування слідів злочину. За моїми спостереженнями, в основному йдеться про багатоепізодні тотожні посягання, вчинені упродовж тривалого часу. Орієнтиром виміру показника злочинного професіоналізму є частка злочинної діяльності груп, в активі яких від 11 і більше закінчених посягань. Варто зазначити, що дослідження гостро актуальної і водночас складної проблеми професійної злочинної діяльності корисливого насильницького спрямування заслуговує на самостійну публікацію.

Враховуючи, що вчинення корисливих насильницьких злочинів організованою групою законодавчо визнається особливо кваліфікуючою ознакою більшості аналізованих складів злочинів, доречно висвітлити деякі аспекти організованої злочинної діяльності корисливого насильницького спрямування.

Передусім слід звернути увагу на групи, учасники яких здійснювали інтенсивну злочинну ді-

яльність від 6 місяців і більше, оскільки остання найчастіше забезпечується організованими формами злочинної діяльності. Об'єктивно прибутковіший характер корисливої насильницької злочинної діяльності корелює зі складністю загальної мети, вищим ступенем колективного ризику, що призводить до організаційного структурування групи. Як показує судова практика, близько двох третин форм складної співучасті (за фактом викриття) представлено групами у складі 4 і більше злочинців, у решті випадків фігурують триосібні групи. Зауважу, що чисельна група більше ризикує бути викритою, оскільки її просторове буття ізольоване, у міжособистісних взаєминах панує атмосфера крайньої нетерпимості до проявів неузгодженої самостійності, що може зашкодити реалізації загальної мети⁸. Втягнутість у тривалу злочинну діяльність спрямовує відносини учасників групи у суто функціональне русло. Розподіл ролей у єдиному плані посягання передбачає не просто фізичну взаємодію, а й взаємообумовленість дій співучасників, кількаланкове опосередкування спільної діяльності. Що характерно: понад 90% орггруповань формувалися з метою вчинення низки злочинів⁹. Кримінологи відзначають характер спеціальної підготовки злочинної діяльності організованих груп корисливого насильницького спрямування, що, окрім уже традиційного планування злочину, попереднього вивчення об'єкта нападу, збирання інформації про майбутніх жертв (70%), використання засобів маскування (61%)¹⁰, останнім часом передбачає добір спеціалістів певного фаху та підшукування спе-

ціальних знарядь (66%), встановлення корупційних зв'язків із правоохоронцями (11%), здійснення заходів захисту злочинної діяльності оргугруповання шляхом залучення злочинних авторитетів (22%), бойовиків зі злочинного середовища (28%). З метою забезпечення згуртованості організованої групи у 63% випадків розроблялася система внутрішньогрупових правил поведінки і санкцій за їх невиконання¹¹.

Доповнити характеристику учасників організованих злочинних груп корисливого насильницького спрямування можна ознаками, встановленими в результаті узагальнення судової практики, як-от: стабільність особового складу ор-

гугруповання та наявність тісних зв'язків між учасниками — 65%, вчинення системи однорідних і тождних злочинів — 93%, централизоване керівництво і нерівномірний розподіл злочинних доходів — 57%, озброєність (окрім бандитизму) — 40% (із них 25% учасників мали холодну зброю і 15% — вогнепальну), функціональний розподіл ролей при нападах — до 100%. Наведені показники перевищують 100%, оскільки одночасно враховувалося кілька ознак.

Із наведеного випливає, що організована форма злочинної діяльності передбачає створення умов для тривалішого функціонування угруповання і відповідно стабільного збагачення.

¹ Див.: Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / За заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. — Харків, 2005. — С. 34; Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. — Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. — К., 2007. — С. 274–275.

² Див.: Рыбаков В.И. Некоторые аспекты социальной и криминологической характеристики преступных групп. — Херсон, 1977. — С. 72.

³ Див.: Литвинов В.И. Корыстные посягательства на личную собственность и их предупреждение. — Минск, 1989. — С. 94.

⁴ Див.: Зелінський А. Злочинна діяльність: поняття та відповідальність // Радянське право. — 1991. — № 12. — С. 19.

⁵ Див.: Закалюк А.П. Вказ. праця. — С. 312–313.

⁶ Див.: Гуров А.И. Профессиональная преступность: история и современность. — М., 1990. — С. 40.

⁷ Див.: Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й. Корислива злочинна діяльність. — К., 1998. — С. 73; Батиргареева В.С. Рецидивні злочинці у ракурсі проблеми визначення феномену особи злочинця // Питання боротьби зі злочинністю. — Вип. 13. — Харків, 2007. — С. 137.

⁸ Див.: Джекебаев У.С., Вайсберг Л.М., Судакова Р.Н. Соучастие в преступлении: Криминологические и уголовно-правовые проблемы. — Алма-Ата, 1981. — С. 82.

⁹ Див.: Самонов А.П. Психология преступных групп. — Пермь, 1991. — С. 24.

¹⁰ Див.: Голіна В.В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження. — Харків, 2004. — С. 92–93.

¹¹ Див.: Закалюк А.П. Вказ. праця. — С. 323–324.